

УДК 336.7

О.М. Кузьмак, О.І. Кузьмак

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ ВИНИКНЕННЯ РИЗИКІВ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ

У статті розглядається економічна сутність та чинники виникнення банківських ризиків в сучасній банківській системі та в економіці в цілому. Донедавна проблемам дослідження сутності та чинників виникнення ризиків фінансово-банківських установ не приділялося відповідної уваги. Саме тому, на сучасному етапі виникла необхідність у дослідженні сутності банківських ризиків, а також дослідження чинників виникнення даних ризиків. Проведено аналіз існуючих підходів вітчизняних та зарубіжних науковців до теоретичного обґрунтування даного поняття. Визначено, що у банківській діяльності йдеться не про те щоб взагалі уникнути ризику, а головне завдання полягає в раціональному управлінні банківськими ризиками, в тому щоб якомога правильніше та адекватно оцінювати структуру і міру ризику, здійснюючи ту чи іншу операцію та визначено чинники виникнення банківських ризиків. Досліджено, що важливим питанням в теорії банківських ризиків є дослідження чинників, що спричинили виникнення банківських ризиків. Запропоновано поділити чинники виникнення банківських ризиків на макроекономічні та мікроекономічні. Визначено, що макроекономічні чинники є лише зовнішніми для банківських установ, але їх в свою чергу запропоновано поділити на світові та локальні, тобто на рівні держави. Що стосується мікроекономічних чинників то їх запропоновано класифікувати, в свою чергу, на зовнішні та внутрішні, тобто в діяльності самої банківської установи, та в діяльності клієнтів та партнерів банківської установи.

In this article we determine the economic nature and factors of banking risks in the modern banking system and the economy as a whole. Until recently, problems of research into the nature and factors of risk arising from financial institutions were not given proper attention. Therefore, at this stage it was necessary to study the nature of banking risks, as well as research factors of these risks. The analysis of existing approaches of domestic and foreign scientists to the theoretical substantiation of this concept is carried out. It is determined that in banking it is necessary not to avoid risk, and the main task is to rationally manage banking risks, in order to assess the structure and degree of risk as correctly and adequately as possible, performing one or another operation and to determine the factors of occurrence of banking risks.

It has been investigated that an important issue in the theory of banking risks is the study of the factors that caused the emergence of banking risks. It is proposed to divide the factors of banking risks into macroeconomic and microeconomic ones. Determined that macroeconomic factors are external only for banks, but they in turn invited divided into global and local, that is, at the state level.

With regard to microeconomic factors, it is proposed to classify them, in turn, into external and internal, that is, in the activity of the banking institution itself, and in the activities of clients and partners of the banking institution.

Ключові слова: ризик, банківський ризик, управління ризиками, диверсифікація, лімітування, страхування ризиків.

Keywords: risk, banking risk, risk management, diversification, limitation, insurance, credit risk.

Вступ. Ще донедавна проблемам банківського ризику не приділялося відповідної уваги. Адже протягом майже шести десятилітнього періоду банки в своїй діяльності не відчували значних ризиків. Це було пов'язано з тим, що починаючи з 1930 – х рр. банківська система, яка була у державній власності та працювала в основному з державними підприємствами та організаціями. Безмежна платоспроможність та ліквідність держави в умовах неконвертуємості національної валюти та закритої економіки захищали банки від ризиків, сприяли до зведення до мінімуму роботу фінансово-кредитних установ по підтриманню своєї ліквідності. В результаті таких подій були втрачені досвід та навички розпізнавання, оцінки та контролю банківських ризиків у внутрігосподарській діяльності радянських банківських установ. Новий економічний механізм, який був приведений в дію Законом «Про банки та банківську діяльність» привів до суттєвих змін у банківській сфері. Поява ринкових відносин зробила діяльність банків невіддільною від ризиків. В цілому банківська система є мало захищеною від величезної кількості ризиків, в тому числі і системних. Так, для банківського бізнесу, в силу специфіки його продукту, ризик є обов'язковим та неодмінним явищем. На сучасному етапі в умовах загострення конкуренції між банківськими установами увага до банківських ризиків суттєво зростає. А на сьогоднішній день банківські установи все частіше проводять більш ризикові операції.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми сутності та чинників виникнення банківських ризиків висвітлені в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Л.О.Примостки [1], П.Роуза [2], Ю.Ю. Русанова [3], В.Т. Севрук [4] та ін. Згадані вчені внесли великий вклад у розробку теоретичних та практичних аспектів аналізу банківських ризиків.

Постановка проблеми. Однак дослідження методологічних підходів до сутності та чинників виникнення банківських ризиків не знайшли достатнього відбиття у вітчизняній літературі. Саме тому, на сучасному етапі виникає необхідність у дослідженні сутності банківських ризиків, а також дослідження чинників виникнення даних ризиків. Однак, незважаючи на різноплановість та глибину проведених досліджень, проблема дослідження сутності ризиків у банківській діяльності залишається недостатньо вивченою.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сутності та чинників виникнення банківських ризиків у вітчизняних банківських установах.

Опис основного матеріалу дослідження. На сьогодні все-таки не існує однозначного визначення банківського ризику, що в свою чергу ускладнює розробку єдиних правил і норм управління ними. Так, переважна кількість вітчизняних вчених банківські ризики визначають, як загрозу втрат, пов'язану із специфікою банківських операцій, які здійснюють кредитні установи [1,6,7].

Тобто з даного трактування видно, що банківський ризик визначається лише з негативної сторони, що на нашу думку є досить вузьким та однобічним, адже як вже говорилося вище в результаті ризикової ситуації може бути і позитивний ефект.

У праці [8], банківський ризик визначений - як специфічна риса процесу реалізації банківського товару: передачу на час, на строк права володіння й використання частини кредитного фонду та інфраструктурних послуг, необхідних для ефективного використання цієї частини». На нашу думку дане визначення також в повній мірі не розкриває сутності поняття «банківський ризик», адже не зрозуміло чому саме ризик

пов'язується лише з реалізацією банківського товару, чому наголос робиться на кредитний фонд, адже крім ризику притаманного кредитним операціям існує величезна кількість інших ризиків, які є у всіх банківських операціях, а крім того і зовнішніх ризиків, які також впливають на діяльність банківських установ.

Поняття «банківського ризику» визначається і в нормативних документах Національного банку України. Так, Національний банк України у Методичних рекомендаціях щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України схвалених Постановою Національного банку України № 361 від 02.08.2004р. визначає «ризик (з точки зору банку) - це потенційна можливість недоотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку внаслідок несприятливого впливу зовнішніх або внутрішніх факторів. Такі збитки можуть бути прямими (втрата доходів або капіталу) чи непрямими (накладення обмежень на здатність організації досягати своїх бізнес-цілей)» [9].

Варто зауважити, що ні в Законі України «Про банки та банківську діяльність», ні в Законі України «Про Національний банк України» не має трактування сутності поняття «банківський ризик», але при цьому постійно згадуються ризики, які притаманні банківській діяльності.

Так, на нашу думку, банківський ризик – це невизначеність щодо здійснення тої чи іншої події пов'язаної з внутрішніми і зовнішніми чинниками, в результаті якої можливі небажані наслідки для діяльності банківської установи у разі невдачі, нульовий результат або можливий позитивний фінансовий результат у разі сприятливої кон'юнктури ринку.

Отже, на наш погляд, в банківській діяльності йдеться не про те щоб взагалі уникнути ризику, а головне завдання полягатиме в раціональному управлінні банківськими ризиками, в тому щоб якомога правильніше та адекватно оцінювати структуру і міру ризику, здійснюючи ту чи іншу операцію.

Важливим питанням в теорії банківських ризиків є дослідження чинників, що спричинили виникнення банківських ризиків. Цілком зрозуміло, що банківські ризики виникають, зокрема тому, що неможливо повністю реалізувати своєчасне та вичерпне виконання прийнятої стратегії (управлінських рішень). Це пов'язано з негативними впливами складної множини суперечливих чинників. Величезна кількість різноманітних чинників ризику приводить до появи ризиків, якими обтяжені практично всі сфери банківської діяльності. Аналізуючи ризики вітчизняних комерційних банків на сучасному етапі, необхідно враховувати насамперед: кризовий стан економіки, що виражається не лише фінансовою нестійкістю багатьох підприємств, в тому числі і банків, а й знищенням величезної кількості господарських зв'язків; постійну нестійкість політичного становища; відсутність чи недосконалість деяких основних законодавчих актів, невідповідність між правовою базою і реально існуючою ситуацією; інфляцією; багато інших факторів.

Фактично чинники, які спричиняють виникнення ризику можна поділити на контрольовані та неконтрольовані. Під контрольованими потрібно розуміти ті чинники, які підпадають під вплив управлінських рішень зі сторони банку. До неконтрольованих чинників, якими як правило є зовнішні чинники відносяться всі чинники обумовлені об'єктивною появою випадкових подій. При цьому всі зовнішні чинники взагалі не залежать від діяльності працівників банку. За наявності повної та достовірної

інформації багато чинників банківських ризиків є визначеними і можуть бути відомі з достатньо високим рівнем точності. Якщо інформація є неповна або недостовірна, то чинники можна характеризувати як невизначені. У реальній практиці чинники банківських ризиків здебільшого мають змішаний характер. Тобто, під чинниками банківських ризиків розумітимемо умови та обставини, які призводять до виникнення тих чи інших ризиків у діяльності банківських установ. В економічній літературі також не має єдиної думки, щодо кількості та класифікації чинників, що спричиняють ризики в банківській діяльності.

Так, деякі автори поділяють чинники ризику в залежності від можливості управління на три групи: регульовані, тобто ті якими є можливість управляти; умовно регульовані; не регульовані [5, с. 21]. Але переважна більшість авторів поділяють чинники банківського ризику на зовнішні та внутрішні. До внутрішніх відносять: складність організаційної структури банку, рівень кваліфікації банківських працівників, зміни в кадровій політиці тощо. До зовнішніх чинників відносять: зміни економічних умов діяльності банку та законодавства країни, застосування інформаційних технологій, форс-мажорні обставини тощо [1,7].

На нашу думку, варто було б класифікувати чинники банківського ризику за рівнями їх утворення, тобто в першу чергу поділити чинники виникнення банківських ризиків на макроекономічні та мікроекономічні. Зокрема, жоден автор у класифікації чинників банківських ризиків не виділяє, окрім державних, світові або глобальні чинники, які також впливають на виникнення банківських ризиків, що, на нашу думку, є досить важливою складовою у сукупності чинників банківських ризиків. Тобто макроекономічні чинники звісно є лише зовнішніми для банківських установ, але їх в свою чергу можна поділити на світові та локальні, тобто на рівні держави. Що стосується мікроекономічних чинників то їх можна поділити, в свою чергу, на зовнішні та внутрішні, тобто в діяльності самої банківської установи, та в діяльності клієнтів та партнерів банківської установи, що можна побачити з рис. 1.

Хоча у реальній практиці чинники виникнення банківських ризиків здебільшого мають змішаний характер. Варто зауважити, що зважаючи на природу банківських ризиків множина ідентифікованих чинників не може бути остаточною та вичерпною, адже все навколо постійно змінюється, життя не стоїть на місці, це і спричиняє постійну появу якихось нових чинників, що спонукають до появи ризиків.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Тому систематизація чинників ризику повинна будуватися таким чином, щоб залишалась можливість її постійного поповнення новими чинниками, а також їх узгодженість між собою. Кількість банківських ризиків, які виникають в діяльності банківських установ прямо пропорційно залежить від кількості операцій, які виконує банк. При цьому збільшення кількості операцій спричинить до збільшення кількості банківських ризиків. Збільшення кількості клієнтів банку також сприятиме збільшенню кількості ризиків.

Банківські ризики в першу чергу носять соціальний ефект, адже в умовах, коли банки ризикують не лише власними коштами, а головним чином залученими ресурсами, то наслідки стають більш гострими. Оскільки у випадку невдачі втрачає кошти не лише банк, а й його клієнти, які розмістили в ньому свої грошові кошти. Саме тому банківські кризи є найбільш болючими, оскільки призводять до фінансових втрат учасників, які є пов'язаними між собою грошово-кредитними зобов'язаннями.

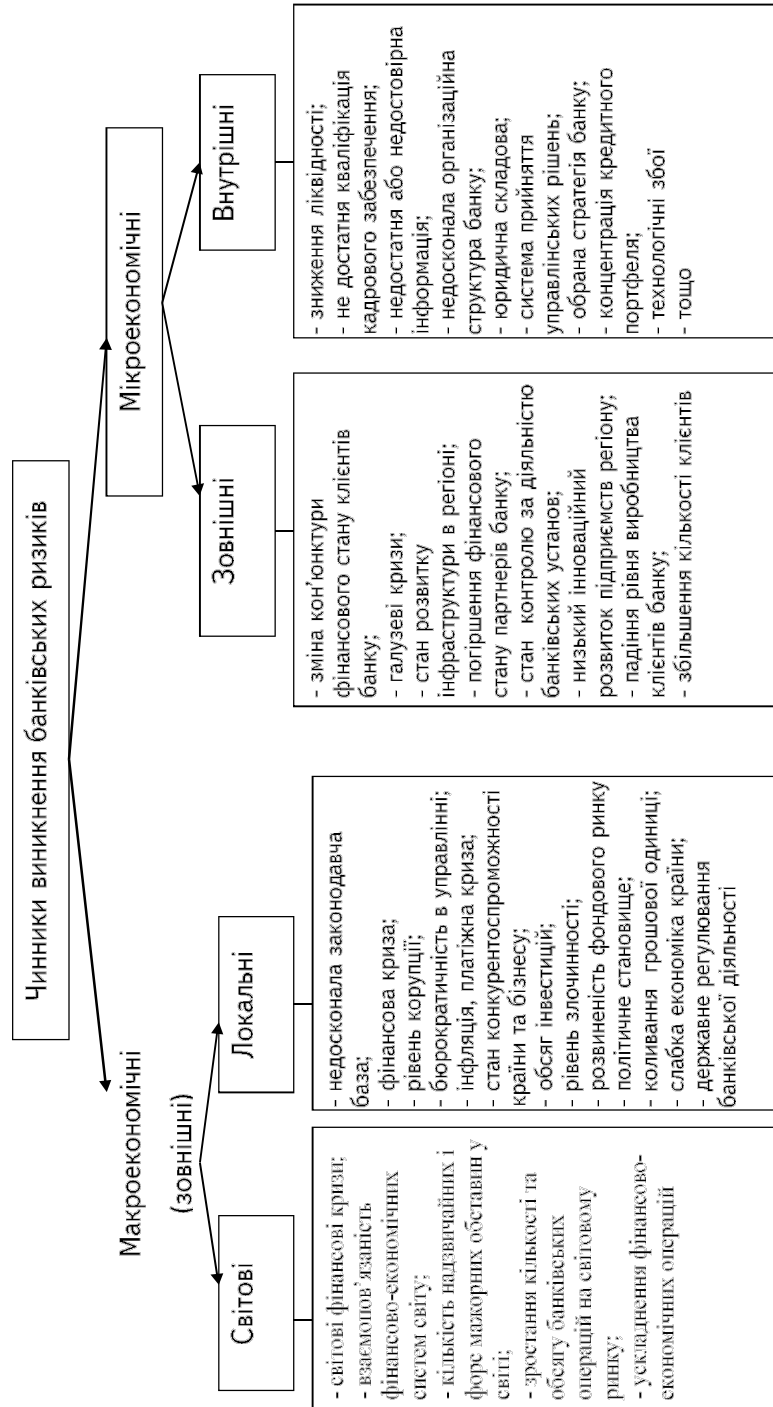

Рис. 1. Класифікація чинників виникнення банківських ризиків (власна розробка)